

Koronapandemian vaikutukset ruoka-aputoimintaan

JOAKIM ZITTING & SAKARI KAINULAINEN

Koronapandemialla on ollut sekä terveydellisiä, taloudellisia että sosiaalisia vaikutuksia yhteiskunnan heikompiosaisiin. Pandemian aikana huomio kiinnittyi etenkin terveydenhuoltoon ja terveysturvallisuuteen, mutta rajoitustoimilla on ollut merkittäviä vaikutuksia heihin, jotka jo ennen pandemiaa ovat olleet eri tavoin vaikeassa sosiaalisessa asemassa. (Kivipelto ym. 2020; Knop ym. 2022.) Esimerkiksi ruoka-apua hakevat ovat keskimäärin hyvin pienituloisia ja kokevat kasautunutta huono-osaisuutta eli samanaikaisesti taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia (esim. Ohisalo 2017).

Ennen pandemiaa arvioitiin, että ruoka-apua jaettaisiin säännöllisesti 700–1 000 eri paikassa kautta maan ja kävijöitä olisi viikoittain noin 20 000–30 000. Vuositason arvioiden mukaan ruoka-apuun olisi turvautunut noin 100 000–200 000 henkilöä. Välillisesti avunsaajia on näitä arvioita enemmän, sillä ruoka-avusta haettua ruokaa voivat käyttää myös perheenjäsenet ja läheiset. (Laihiala & Nick 2020, 7; Karjalainen ym. 2021.) Ruoka-avun tarve on siis ollut suurta jo ennen pandemiaa, ja pandemian aikaan tiedotusvälineissä kerrottiin ruoka-avun tarpeen kasvusta (esim. Helsingin Sanomat 28.12.2020).

Ruoka-avun tarve ei tietenkään suoranaisesti kerro köyhyyden ja huono-osaisuuden kasvusta, koska ruoka-apu ei välttämättä tavoita kaikkia sitä tarvitsevia, eivätkä kaikki niukkuudessa elävät halua vastaanottaa apua. Ruoka-avun tarpeen äkilliset muutokset kuitenkin heijastavat yhteiskunnallisia kriisejä, joissa aineellisen avun tarve kasvaa nopeammin kuin yhteiskunnan muut tukiverkot voivat siihen vastata. Yhteiskunnallisissa kriiseissä ruoka-avun merkitys korostuu sen toimiessa

niin sanotusti ”hätäapuna”, jota tarkastelemalla on mahdollista saada kuvaa yhteiskunnan tilasta ja virallisen auttamisjärjestelmän puutteista. (Salonen 2020; Salonen & Alppivuori 2021.)

Muun muassa näistä syistä on kiinnostavaa tarkastella, miten pandemia on vaikuttanut ruoka-aputoimintaan ja ruoka-avussa asiointiin. Analyysissä tarkastellaan koronapandemian vaikutuksia ruoka-apuun muun muassa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tilastojen, ruoka-apua käsittelevän viimeaikaisen kirjallisuuden sekä KoMa-projektissa¹ toteutetun ruoka-avun saajille suunnatun kyselyn avulla. Näiden eri aineistojen kautta saadaan kuvaa siitä, miten koronapandemia vaikutti ruoka-aputoimintaan ja ketkä aloittivat ruoka-avussa asioimisen pandemia-aikoina. Tuloksia tullaan käyttämään tutkimustarkoitusten lisäksi palvelujärjestelmän kehittämiseksi.

Ruoka-avun tarpeen kasvu eri lähteiden valossa

Ruoka-aputoiminnan muutosten tarkastelua vaikeuttaa se, ettei Suomessa ole kerätty systemaattisesti tietoa ruoka-avusta. Tilastointikäytännöt eivät ole yhdenmukaiset, eivätkä kaikki toimijat pidä kirjaa ruoka-avun saajien määrästä. Lisäksi toimijakenttä elää jatkuvasti. (Ohisalo 2017,

¹ Euroopan sosiaalirahaston rahoittamassa ”Korona yhteiskunnan marginaaleissa (KoMa)” -projektissa tutkitaan pandemian vaikutuksia heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten elämään. Tampereen yliopiston koordinoima projekti koostuu useista eri osahankkeista, joista Diakonia-ammattikorkeakoulun (Diak) vetämä osahanke tutki ruoka-avun saajien hyvinvointia ja palvelujen tarvetta sekä miten koronapandemia on näihin vaikuttanut.

53). Yksi merkittävimmistä ruoka-aputoimijoista on Suomen evankelisluterilainen kirkko seurakuntiansa kautta. Muita ruoka-aputoimijoita ovat esimerkiksi työttömien yhdistykset, päihdetyöjärjestöt, ViaDia-liike, Suomen Punainen Risti sekä ruoka-apua varten perustetut yhdistykset, kuten Myllypuron Elintarvikeapu ry Helsingissä. (Salonen & Silvasti 2019; Harrison ym. 2020.)

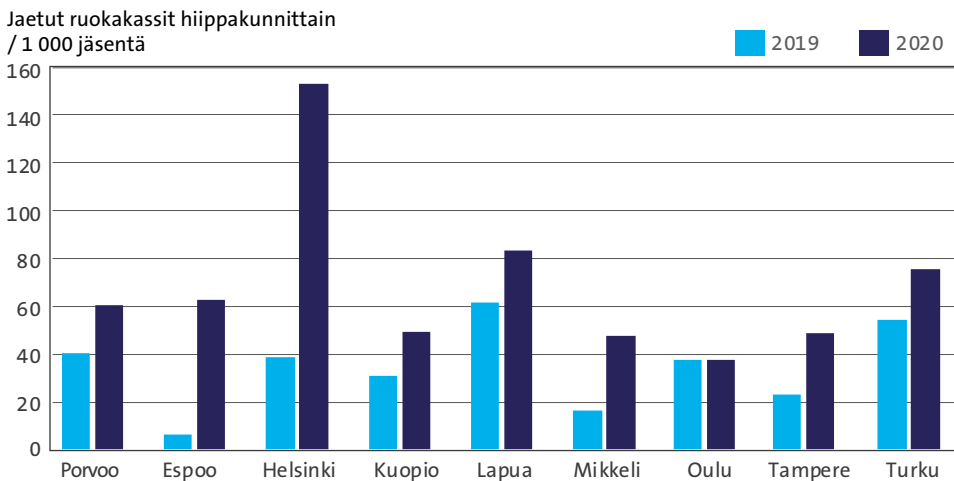
Myös tavat jakaa ruoka-apua ovat olleet moninaisia. Ruoka-apua on tyypillisesti annettu joko valmiiksi pakattuina ruokakasseina, kasseina joiden sisältöön ruoka-avun saajat voivat itse vaikuttaa sekä yhteisruokailuissa ilmaisina tai erittäin halpoina aterioina (Harrison ym. 2020, 14). Ruokakassien tarjonnasta antaa jonkinasteista kuvaa Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilastot, joiden mukaan ruoka-avun tarve on korona-aikoina kasvanut merkittävästi (kuvio 1; Kivipelto & Gävert 2021). Kirkon tilastoja tarkastellessa on kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi keväällä 2020 ruoka-aputoimijoita meni etenkin pääkaupunkiseudulla kokonaan kiinni, jolloin he ohjasivat ruokaa ja ruoka-avun tarvitsijoita muille toimijoille (Laihiala & Nick 2020; Salonen & Alpi vuori 2021). Tällainen ruoka-apua tarvitsevien ”siirtymä” taholta toiselle vaikuttaa osaltaan kirkon tilastojen muutoksiin.

Kuviosta 1 on mielenkiintoista huomata, että esimerkiksi Oulun hiippakunnassa, joka kattaa koko pohjoisimman Suomen ja Keski-Pohjanmaan, jaettujen ruokakassien määrä ei juurikaan muuttunut vuosien 2019 ja 2020 välillä. Muis-

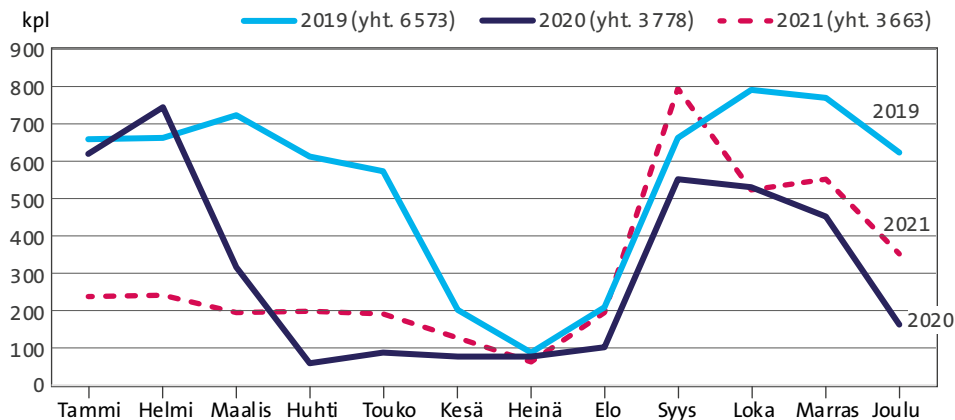
sa hiippakunnissa on sen sijaan nähtävissä hyvin suuria muutoksia. Kirkon tilastoja tarkasteltaessa on myös muistettava, ettei evankelisluterilaisen kirkon ruoka-aputoiminta ulotu kaikkialle. Esimerkiksi vuoden 2020 Diakoniabarometrin mukaan alle 10 000 asukkaan kunnissa oli 14 prosenttia seurakuntia, joissa ruoka-apua ei järjestetty (Alava ym. 2020, 35). Tiedossa ei ole, onko näiden seurakuntien alueilla muiden tahojen ruoka-aputoimintaa.

Evankelisluterilaisen kirkon järjestämässä yhteisruokailuissa koronan sekä rajoitustoimenpiteiden vaikutukset näkyvät selkeästi, kun vertaa vuoden 2019 alkupuolta vuosien 2020 ja 2021 alkupuoleen (kuvio 2). Yhteiskunnan ajautuessa sulkutilaan keväällä 2020 myös kirkon järjestämät yhteisruokailut vähenivät merkittävästi. Ruokailujen hiipuminen kesäkuukausiksi on yhteistä kaikille vuosille, ja vain syksyllä 2021 lievempien koronarajoitusten aikoihin järjestettiin enemmän yhteisruokailuja kuin vuonna 2019. On oletettavaa, että yhteiskunnassa vallinneet koronarajoitukset vaikuttivat vastaavalla tavalla myös muiden toimijoiden järjestämiin yhteisruokailuihin.

Kirkon tilastot antavat mielenkiintoisen näytävän Suomen suurimman ruoka-apua järjestävän tahon toimintaan, ja vuoden 2022 Diakoniabarometrissäkin tulee esille, miten ruoka-avustamisen rooli diakoniatyöntekijöiden töissä kasvoi selvästi pandemian aikana (Hammarén ym. 2022). Muistakin lähteistä tulee esille ruoka-avun kasvanut tarve korona-aikoina. Esimerkiksi vuosien 2020

Kuvio 1. Suomen evankelisluterilaisen kirkon jakamat ruokakassit hiippakuntien jäsenlukuun suhteutettuna vuosina 2019 ja 2020. Vuoden 2021 tilastoja ei ole saatavilla. (Lähde: Kirkontilastot.fi.)

Kuvio 2. Suomen evankelisluterilaisen kirkon tarjoamat ateriat vuosina 2019–2021. (Lähde: Kirkontilastot.fi)

ja 2021 Sosiaalibarometreissä tulee esille, että kaksi kolmasosaa niihin vastanneista sosiaalialan ammattilaisista oli arvioinut, että ruoka-avun tarve oli heidän paikkakunnillaan kasvanut normaaliaikoihin verrattuna (Eronen ym. 2021, 23). Ruoka-aputoimijoille vuonna 2020 suunnatussa kyselyssä tuli esille, että ruoka-avun tarve kasvoi merkittävästi keväällä 2020. Vuoden 2021 alkupuolella ruoka-aputoimijat raportoivat, että asiakasmäärien kasvu oli vain jatkunut vuoteen 2020 verrattuna. (Ruoka-apu.fi 2021).

Ruokavirasto jakoi keväeseen 2022 asti Euroopan unionin vähävaraisten avun toimenpideohjelman kautta niin sanottua EU-ruoka-apua. Ruokaviraston tilastojen mukaan vuonna 2021 toimenpideohjelman piirissä oli lähes 295 000 ihmistä, kun taas vuonna 2020 heitä oli yli 317 000. Avuntarvitsijoiden määrä oli siis laskenut edellisiin vuosiin verrattuna, mutta kehityssuunta voi johtua tukimuodosta. Lahjoitus- ja hävikkiruokaa jakavilla toimijoilla kävijämäärät ovat Ruokaviraston arvion mukaan saattaneet nousta. (Ruokavirasto 2022.) Lisäksi on arvioitu, että Ruokaviraston raportoimissa kävijämäärissä voi olla mukana saman ihmisen useita käyntejä. Muutenkin ruoka-avun saajat asioivat useamman kuin yhden ruoka-aputoimijan toimipisteessä, jolloin päällekkäisyydet ovat mahdollisia. (Laihiala & Nick 2020, 7.)

Tarkkojen tilastojen puuttuessa ruoka-avun tarpeen muutoksia on siis vaikea arvioida täsmällisesti. Koronapandemia vähensi merkittävästi yhteisruokailuja ja sulki väliaikaisesti joitakin ruokakassijakoja. Evankelisluterilaisen kirkon jakamien ruokakassien määrä taas kasvoi merkittävästi etenkin Etelä-Suomessa, ja hävikkiruokaa jakavat ruo-

ka-aputoimijat ovat raportoineet kasvaneista asiakasmääristä. Koronapandemiaa edeltävissä arvioissa puhuttiin 100 000–200 000 ruoka-apuun turvautujasta, joten ”valistuneena arviona” voi esittää, että pandemian myötä ruoka-apuun turvautuvien määrä kasvoi lähemmäksi 200 000:ta henkilöä.

Ruoka-aputoiminnan muutoksia koronapandemian aikana

Koronapandemia vaikutti ruoka-aputoimijoihin sekä käytänteisiin avun jakamisessa. Pandemia muun muassa haastoi ruoka-avun työntekijöiden ja vapaaehtoisten henkistä jaksamista. Vapaaehtoistyöntekijöiden saatavuudessa saattoi olla vaikeuksia, sillä moni iäkkäämpi ja riskiryhmiin kuuluva vapaaehtoinen joutui jäämään pois avustustoiminnasta (Ruoka-apu.fi 2021; Salonen & Alppivuori 2021). Evankelisluterilainen kirkko kohdensikin vapaaehtoisten rekrytointia nuorempiin ikäluokkiin, ja osin myös onnistui siinä (Hammarén ym. 2022). Lisäksi suojavarusteista koitua lasku saattoi olla ylipääsemätön investointi pienillä budjeteilla tai täysin vapaaehtoistyöhön nojaille ruoka-aputoimijoille (Karjalainen ym. 2021).

Ruoka-avun jonottamista ulkona oli ennen korona-aikojä pyritty vähentämään, mutta pandemia ja sen mukanaan tuomat koronarajoitukset lisäsivät ruoan jonottamista ulkona (mt). Osa toimijoista oli ennen koronaa tarjonnut kävijöille mahdollisuuden valita itse ruokakassinsa sisällön, mutta koronarajoitusten myötä saatettiin ottaa käyttöön valmiiksi pakatut ruokakassit. Toinen tapa oli

palvella ruoka-avun hakijoita yksitellen sisätiloissa muiden odottaessa ”koronaturvallisesti” ulkona. (Salonen & Alppivuori 2021.)

Moni ruoka-aputoimija otti ensimmäistä kertaa sähköiset tiedotuskanavat käyttöönsä tiedotukseen toiminnan muutoksista. Tämä kuitenkin herätti huolta niistä avuntarvitsijoista, jotka eivät käytä tai osaa käyttää digitaalisia välineitä. (Laihiala & Nick 2020, 12.) Osa toimijoista saattoi esimerkiksi vaihtaa ruokakassien jonotuskäytännön ajanvaraukseen, jossa ruokakassin sai etukäteen varattuna ajankohtana. Tällainen ennakoilmoittautuminen paransi ruoan kokonaistarpeen arviointia ja tehosti näin toimintaa. (Salonen & Alppivuori 2021.) Toisaalta siirtyminen puhelimitse tehtäviin ennakkovarauksiin heikensi esimerkiksi maahanmuuttajien ja asunnottomien mahdollisuuksia saada apua (Ruoka-apu.fi 2021).

Ennen koronapandemiaa tuotiin esille, että yhteydet ammattimaisen sosiaalityön ja ruoka-avun välillä olisivat käytännössä olemattomat (esim. Salonen ym. 2018), mutta koronan myötä nähtiin kuntien ja ruoka-aputoimijoiden yhteistyön tiivistymistä ja kumppanuuksien kehittämistä myös ruoka-aputoimijoiden välillä (Laihiala & Nick 2020; Salonen & Alppivuori 2021). Pandemian myötä monissa kunnissa esimerkiksi käynnistettiin yhteistyössä ruoka-apu- ja kuntatoimijoiden sekä vapaaehtoisten kanssa ruokakassien toimittaminen kotiin, mikä hyödytti etenkin vanhuksia ja heitä, joilla oli vaikeuksia liikkumisessa. Ruokakassien sisälle saatettiin myös pakata hygieniasta, koronatilanteesta ja erilaisista palvelunumeroista kertovia tiedotteita. (Laihiala & Nick 2020; Karjalainen ym. 2021, 6; Ruokavirasto 2022.)

Vaikeuksia kuitenkin tuotti ruoka-apuna jaettavan ruoan saatavuus, joka saattoi pandemia-aikoina olla ongelmallista. Ruoka-apu.fi-verkoston kyselyyn vastanneista ruoka-aputoimijoista (N = 186) joka viides arvioi, että hävikkiruoan saatavuus oli riittämätöntä koronakeväänä 2020. Hävikkiruoan normaali saatavuuskaan ei välttämättä tarkoittanut riittävää saatavuutta, sillä jo ennen korona-aikoja oli ilmennyt haasteita hävikkiruoan saatavuudessa. (Laihiala & Nick 2020.) Alkuvuonna 2021 tehdyssä ruoka-aputoimijoiden kyselyssä (N = 87) ruoan määrän arvioi riittäväksi kolmasosa vastanneista (Ruoka-apu.fi 2021).

Koronapandemian aikana ruoka-avussa asiointiin aloittaneet

Ketkä sitten turvautuivat ruoka-apuun koronapandemian myötä? Ruoka-aputoimijat itse ovat raportoineet, että asiakaskunta on pandemian myötä nuorentunut ja monimuotoistunut ja että ruoka-apuun turvautui aiempaa enemmän työikäisiä, lapsiperheitä ja opiskelijoita (Ruoka-apu.fi 2021). Nämä arviot perustuvat ruoka-aputoimijoiden omiin näkemyksiin ja kokemuksiin, sillä tarkkoja tietoja ruoka-avun saajien taustoista ei ole.

Asiaa voidaan tarkastella KoMa-projektin kyselyaineiston kautta. Vuoden 2021 loppupuolella toteutettiin ruoka-avun saajille kysely, jolla kartoitettiin muun muassa heidän hyvinvointiaan ja palvelujen käyttöään. Koska ruoka-avun saajien perusjoukkoa ei pystytä tilastoinnin puutteiden takia tarkasti määrittelemään, KoMa-projektissa pyrittiin saamaan mahdollisimman iso näyte käytävissä olevan ajan ja resurssien puitteissa.

Aineistoa kerättiin aktiivisesti loka-joulukuun 2021 aikana jalkautumalla ruoka-avun toimipisteisiin, joissa tutkimusavustajat jakoivat lomakkeita ja avustivat niiden täyttämässä, sekä toimittamalla kyselylomakkeita ruoka-aputoimijoille, jotka jakoivat lomakkeita kävijöille ja toimittivat täytetyt lomakkeet takaisin tutkijoille. Lomakkeita jaettiin eri tahoille kaiken kaikkiaan 3 150. Vastauksia kertyi yhteensä 942, ja niitä saatiin 45 ruoka-avun toimipisteestä 17 kunnasta eri puolilta Suomea.

Nelisivuisen kyselylomakkeen laatimisessa hyödynnettiin muun muassa aiempia ruoka-apututkimuksia (esim. Ohisalo 2017) KoMa-projektin tarkoituksiin sovellettuna. Lomakkeen yhtenä taustakysymyksenä oli ruoka-avussa asiointiin aloittaminen, jolloin aineistosta pystyttiin erottelemaan heidät, jotka olivat aloittaneet ruoka-avussa asiointia ennen vuotta 2020, sekä heidät, jotka ovat aloittaneet ruoka-avussa asiointiin koronapandemian aikana. Kyselyyn vastaajista on tätä tekstiä varten otettu tarkasteluun vain ruokakassijakojen vastaajat (N = 678) yhteisruokailujen ollessa pääasiallisesti suljettuina pandemian aikana.

Taulukossa 1 on ristiintaulukoitu ruokakassijaoissa asiointiin ennen pandemiaa ja pandemian aikana aloittaneita eri taustamuuttujittain. Ryhmien välisten erojen tilastollista merkitsevyyttä on testattu khiin neliö -testillä. Taulukossa esitetään taustamuuttujat, joissa ryhmien välillä on ollut tilastollisesti merkitsevä ero. Muun muassa asumis-

Taulukko 1. Ruoka-avussa asioinnin aloittaminen ristiintaulukoituna eri taustamuuttujittain

	Kaikki vastaajat	Aloittanut ennen koronapandemiaa	Aloittanut pandemian aikana
Sukupuoli	N = 598	N = 361	N = 237
Miehet	42,30 %	46,80 %	35,40 %
Naiset	57,70 %	53,20 %	64,60 %
χ^2	0,006		
Koulutus	N = 604	N = 365	N = 239
Peruskoulutus	32,60 %	37,80 %	24,70 %
Toisen asteen tutkinto	55,10 %	52,90 %	58,60 %
Korkeakoulututkinto	12,30 %	9,30 %	16,70 %
χ^2	0,001		
Perhemuoto	N = 606	N = 366	N = 240
Yksin asuva	66,30 %	69,70 %	61,30 %
Parisuhteessa ilman lapsia	15,20 %	15,30 %	15,00 %
Lapsiperheellinen	13,20 %	9,80 %	18,30 %
Muut ryhmät	5,30 %	5,20 %	5,40 %
χ^2	0,023		
Ikäluokat	N = 508	N = 311	N = 197
-29 vuotta	3,1 %	0,60 %	7,10 %
30–39 vuotta	8,10 %	5,80 %	11,70 %
40–49 vuotta	13,00 %	12,50 %	13,70 %
50–59 vuotta	22,80 %	23,20 %	22,30 %
60–69 vuotta	30,70 %	33,80 %	25,90 %
70- vuotta	22,20 %	24,10 %	19,30 %
χ^2	<0,0001		
Alue (N = 625)	N = 625	N = 375	N = 250
Pääkaupunkiseutu (N = 221)	35,40 %	33,30 %	38,40 %
Tampere (N = 155)	24,80 %	22,10 %	28,80 %
Muut kaupungit (N = 82)	13,10 %	14,90 %	10,40 %
Alle 25 000 asukkaan kunnat (N = 167)	26,70 %	29,60 %	22,40 %
χ^2	0,029		
Pääasiallinen toiminta	N = 536	N = 323	N = 213
Työkyvyttömyyseläkkeellä	26,10 %	27,20 %	24,40 %
Vanhuuseläkkeellä	27,80 %	31,60 %	22,10 %
Työtön	33,20 %	32,80 %	33,80 %
Opiskelija tai koululainen	4,10 %	2,80 %	6,10 %
Työssä tai yrittäjä	4,70 %	2,50 %	8,00 %
Muut ryhmät	4,10 %	3,10 %	5,60 %
χ^2	0,002		
Ruoka-avun rooli arjessa	N = 622	N = 372	N = 250
”Selviytyisin ilmankin”	4,00 %	3,80 %	4,40 %
”Tuo lisähelputusta arkeen”	55,30 %	51,30 %	61,20 %
”Muuten en selviytyisi”	40,70 %	44,90 %	34,40 %
χ^2	0,033		

muodolla, huono-osaisuuden subjektiivisella kokemisella sekä toimeentulovaikeuksien kokemisella ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja ryhmien välillä.

Taulukosta on nähtävissä, että ruoka-avussa asioinnin pandemia-aikaan aloittaneet ovat useammin naisia kuin miehiä. Ennen pandemiaa aloittaneissa sukupuolijakauma on selvästi tasaisempi. Pandemia-aikoina ruoka-avussa asioinnin aloittaneet ovat myös koulutetumpia kuin pidempään asioineet. Ennen pandemiaa ruoka-avussa asioinnin aloittaneissa korostuvat yli 60-vuotiaat. Onkin nähtävissä, että vanhuuseläkeläisten suhteellinen osuus on selvästi pienempi asioinnin pandemia-aikoina aloittaneilla. Alueista pandemia-aikoina asioimisen aloittamisessa korostuvat pääkaupunkiseutu ja Tampere.

Tilastollisesti melkein merkitseviä eroja on perhemuodossa, jossa lapsiperheellisten suhteellinen osuus on kasvanut pandemia-aikoina asioinnin aloittaneissa. Kyselyaineistoa analysoitaessa vertailtiin myös lapsiperheellisten vastaajien taustoja muihin, ja he osoittautuivat muita vastaajia koulutetuimmiksi ja – vähemmän yllättäen – myös nuoremiksi. Koronapandemian vaikutusten arvioinnissa on tuotu esille, että kouluruokailujen loppuminen etäopetuksen myötä tuotti vaikeuksia etenkin pienituloisille lapsiperheille (Lammi-Taskula ym. 2020, 47–49), mikä saattaa osaltaan vaikuttaa lapsiperheellisten vastaajien ruoka-avun tarpeeseen.

Ruoka-avussa pidempään asioineille ruoka-avun rooli arjessa selviytymiselle on tärkeämpää kuin pandemia-aikoina aloittaneille. Jälkimmäisten kohdalla voi olla, että pandemia-aikojen tuottamat vaikeudet koetaan tilapäisiksi ja ruoka-apu väliaikaisena lisähelpotuksena näihin vaikeuksiin. Koronan tuottamiin vaikeuksiin on tarjottu monenlaista muutakin apua kuin ruoka-apua, esimerkiksi seurakuntien jakamat rahalliset avustukset kasvoivat koronakeväänä, kuten myös toimeentulotukien käyttö sekä naapureiden ja lähimmäisten tukeen turvautuminen (Kivipelto ym. 2020, 56–57).

Yhteenveto tuloksista

Eri lähteisiin nojaten voi todeta, että koronapandemia kasvatti ruoka-avun tarvetta, vaikkei asialle pystykään antamaan täsmällistä kävijätilastoihin nojaavaa kuvausta. Pandemia-aikoina ruoka-avussa asioinnin aloittaneet ovat KoMa-projektin kyselytulosten pohjalta monimuotoisempi ryhmä kuin pidempään asioineet. He näyttävät olevan enemmänkin naisia, nuorempia, koulutetumpia ja myös lapsiperheellisten osuus näyttää olevan suurempi. Kyselytulokset siis vahvistaisivat ruoka-aputoimijoiden havaintoja. Asiaan kannattaa kiinnittää huomiota, sillä köyhyydestä on vaikea nousta pois. Nyt kun uusia väestöryhmiä on joutunut turvautumaan ruoka-apuun, niin on huolehdittava siitä, että heille on tarjolla tukea päästä vaikeasta tilanteesta nopeasti pois, etteivät ongelmat pitkittyisi.

On tietenkin muistettava, että kysely on näyte eikä edustava otos ruoka-avun saajista. Toisaalta edustavan otoksen saaminen on melkein mahdotonta. Ruoka-apu ei ole niin sanotusti virallinen auttamismuoto, jossa hakijan pitäisi esittää virallisia dokumentteja henkilöllisyydestään ja heikosta taloudellisesta tilanteestaan. Erilaisten ruoka-avun hakijoiden rekisteröimiskeinojen on pelätty karkottavan avunhakijoita, ja avun hakemiskynnys on muutenkin haluttu pitää matalana. Asiakasrekisterien puuttuessa ei siis ole saatavilla tarkkoja tilastoja avunsaajien määrästä ja niiden muutoksista. (Salonen & Silvasti 2019; Laihiala & Nick 2020, 6.)

Kyselytulosten luotettavuutta kuitenkin lisää se, että kyselyyn vastanneita oli lähemmäs tuhat useasta eri kunnasta eri puolilta Suomea. KoMa-projektissa tullaan myöhemmissä vaiheissa tarkastelemaan vielä muillakin menetelmillä nyt tehtyjä havaintoja. Kyselyaineistossa oli esimerkiksi paljon puuttuvia vastauksia, ja niiden osalta on harjittu imputointimenetelmien käyttöä sekä monimuuttujamenetelmien tulosten vertailua alkupe- räisellä ja imputoidulla aineistolla.

Onko pandemia-ajasta opittavaa?

Mitä nyt tehtyjen huomioiden perusteella olisi hyvä oppia tulevia kriisejä ajatellen? Yhtenä oppina voi pitää jaettavan ruoan saatavuutta, joka voi muodostua ongelmaksi, mikäli ruoka-avun kysyntä kasvaa äkillisesti. Kaupoista ja elintarvike-

teollisuudelta saatava ylijäämä- ja hävikkiruoka on vähentynyt viime vuosina, mikä on vaikeuttanut ruoka-aputoimijoiden työtä. Osa toimijoista joutuu ostamaan ruokaa täydentääkseen valikoimiaan ja jotta kaikille hakijoille riittäisi jaettavaa. (Ruoka-apu.fi 2022.) Kriisitilanteissa on vaurauduttava joko rahallisten etuuksien jakamiseen ruoka-avun asiakkaille tai tuettava ruoka-aputoimijoita rahallisesti, jotta ne pystyisivät ostamaan ruokaa.

Ruoka-aputoiminta tukeutuu vahvasti vapaaehtoistyöntekijöihin, ja jo ennen pandemiaa moni keskisuuri ruoka-apua jakava järjestö kaipasi lisää vapaaehtoisia mukaan toimintaansa (Harrison ym. 2020, 26). Pandemia todennäköisesti vain vaikeutti tilannetta, kun moni iäkkäämpi vapaaehtoinen joutui jäämään pois toiminnasta koronartartunnan pelossa. Pandemiaoloissa onkin kiinnitettävä huomiota siihen, että sekä ruoka-avun työntekijät, vapaaehtoiset että asiakkaat pystyvät toimimaan ja asioimaan terveysturvallisesti. Tämä saattaa edellyttää muun muassa rahallista tukea suojarusteiden hankintaan. Vapaaehtoisten saatavuus voi olla muutenkin ongelma, ja tähän voitaisiin vastata muun muassa tuomalla ruoka-aputoimintaa esille eri kanavia pitkin.

KIRJALLISUUS

- Alava, Hanna & Kela, Auli & Nikkanen, Anni & Palo-
viita, Pirjo (2020) Diakoniabarometri 2020 – Aina
uuden edessä. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 88.
Helsinki: Kirkkohallitus.
- Eronen, Anne & Hiilamo, Heikki & Ilmarinen, Katja
& Jokela, Merita & Karjalainen, Pekka & Karvo-
nen, Sakari & Kivipelto, Minna & Knop, Jade &
Londén, Pia (2021) Sosiaalibarometri 2021 – Koro-
nakriisi ja palvelujärjestelmän joustavuus. Helsinki:
SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry.
- Hammarén, Sirkku & Hietaniemi, Maija & Kainulain-
nen, Sakari & Kalanti, Meri (2022) Diakoniabaro-
metri 2022 – Muuttuva ja muuttava diakonia. Suo-
men ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 138. Helsi-
nki: Kirkon tutkimus ja koulutus.
- Harrison, Eric & Kaustell, Kim & Silvennoinen Kirsi
(2020) Ruoan uudelleenjakelu ja ruokahävikin vä-
hentäminen. Luonnonvara- ja biotalouden tutki-
mus 31/2020. Helsinki: Luonnonvarakeskus.
- Helsingin Sanomat 28.12.2020 ”Ilman apua en pärjäu-
si”. Luettavissa osoitteessa: [https://www.hs.fi/koti-
maa/art-2000007701279.html](https://www.hs.fi/koti-
maa/art-2000007701279.html), luettu 29.6.2022.
- Karjalainen, Jouko & Hossain-Karhu, Rosa & Marja-
mäki, Pirjo & Sinkkonen, Annika (2021) Ruo-

Ruoka-aputoiminnan muutoksista, kuten muut-
tuneista jakeluaajoista tai -paikoista, ajanvarauskäy-
tännöistä tai mahdollisuuksista asioida ”perinteis-
sissä” ruokajonossa, olisi hyvä tiedottaa mahdolli-
simman monia eri kanavia pitkin, ja myös eri kie-
lillä. Pelkästään suomi, ruotsi ja englanti eivät riit-
tä, eikä pelkkiin digitaalisiin kanaviin turvautumi-
nen ole missään nimessä suotavaa. Ruoka-avusta
olisi hyvä tiedottaa myös julkisen palvelujärjestel-
män kanavia pitkin, vaikkei ruoka-apu kuulukaan
virallisiin palveluihin. Kriisitilanteissa julkinen pal-
velujärjestelmä voi hyödyntää ruokajakaja tiedot-
taukseen omista asioistaan, sillä kaikki ruoka-avun
hakijat eivät välttämättä ole julkisen palvelujärjes-
telmän asiakkaita. Julkisen ja kolmannen sekto-
rin kannattaa olla toisiaan täydentäviä ja tukevia
kumppaneita sekä kriisi- että normaalioloissa.

Vaikka koronapandemian pahimmat vaikutuk-
set alkavat olla jo takana, ei tilanne kuitenkaan
ole helpottanut ruoka-avun kentällä. Ruoka-apu-
toimijoiden mukaan koronapandemia vaikuttaa
yhä, ja keväällä 2022 ruoka-avun hakijoiden mää-
rää kasvatti entisestään myös kohonneet elinkus-
tannukset, nousnut ruoan hinta sekä Ukrainan
sodan myötä Suomeen saapuneet avuntarvitsijat
(Ruoka-apu.fi 2022). Koronapandemian oppeja
olisi hyvä hyödyntää jo nyt.

- ka luo yhteyden – Ruoka-apu hyvinvointivaltios-
sa. Ruoka-apu selvityksen muistio. Helsinki: Pää-
kaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca.
- Kivipelto, Minna & Karjalainen, Pekka & Partanen,
Airi & Skogberg, Natalia (2020) Sosiaalisesti vai-
keassa tilanteessa olevien työikäisten hyvinvointi.
Teoksessa Laura Kestilä & Vuokko Härmä & Pek-
ka Rissanen (toim.) Covid-19-epidemian vaikutuk-
set hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansanta-
louteen. Raportti 14/2020. Helsinki: Terveysten ja
hyvinvoinnin laitos, 56–63.
- Kivipelto, Minna & Gävert, Titi (2021) Ruoka-avun
räjähdyksmäinen kasvu COVID19-epidemian aika-
na. YP-blogi 15.10.2021: [https://blogi.yplehti.fi/
ruoka-avun-rajahdysmainen-kasvu-covid19-epide-
mian-aikana/](https://blogi.yplehti.fi/
ruoka-avun-rajahdysmainen-kasvu-covid19-epide-
mian-aikana/) (luettu 28.6.2022)
- Knop, Jade & Hiilamo, Heikki & Ilmarinen, Katja &
Karjalainen, Pekka & Karvonen, Sakari & Kivipel-
to, Minna (2022) Sosiaalihuollon ammattilaisten
näkemyksiä palveluiden muutosjoustavuudesta ko-
ronaepidemian ensimmäisen vuoden aikana. Yh-
teiskuntapolitiikka 87 (4), 368–378.
- Laihiala, Tuomo & Nick, Reetta (2020) Koronakrii-
sin vaikutukset ruoka-apuun keväällä 2020. Ruo-

- ka-apu.fi: https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2021/12/Koronakriisin-vaikutukset-ruoka-apuun_Laihiala-ja-Nick-2020.pdf (luettu 12.6.2022)
- Lammi-Taskula, Johanna & Klemetti, Reija & Heino, Tarja & Hietanen-Peltola, Marke & Paju, Petri & Sarkia, Aino & Lahtinen, Jenni (2020) Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi. Teoksessa Laura Kestilä & Vuokko Härmä & Pekka Rissanen (toim.) Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 46–55.
- Ohisalo, Maria (2017) Murusia hyvinvointivaltion pohjalla. Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 148. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Ruoka-apu.fi (2021) Ruoka-avun tilannekatsaus – maaliskuu 2021. Ruoka-apu.fi: <https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2022/04/Ruoka-avun-tilannekatsaus-30.3.2021.pdf> (luettu 27.6.2022)
- Ruoka-apu.fi (2022) Ruoka-avun tilannekatsaus – kevät 2022. Ruoka-apu.fi: <https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2022/04/Ruoka-avun-tilannekatsaus-2022.pdf> (luettu 27.6.2022)
- Ruokavirasto (2022) Täytäntöönpanoraportti 2021 – Vähävaraisten avun rahaston toimenpideohjelma 2014–2020. Seinäjoki: Ruokavirasto.
- Salonen, Anna Sofia & Ohisalo, Maria & Laihiala, Tuomo (2018) Undeserving, Disadvantaged, Disregarded: Three Viewpoints of Charity Food Aid Recipients in Finland. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15, 2896.
- Salonen, Anna Sofia & Silvasti, Tiina (2019) Faith based organizations as actors in the charity economy: A case study of food assistance in Finland. In Helmut Gaisbauer & Gottfried Schweiger & Clemens Sedmak (eds.) *Absolute Poverty in Europe: Interdisciplinary Perspectives on a Hidden Phenomenon*. Policy Press, 267–288.
- Salonen, Anna Sofia (2020) Ruoka-apu, mielikuvitus ja tulevaisuus. *Diakonian tutkimus* 2/2020, 27–33.
- Salonen, Anna Sofia & Alppivuori, Kristiina (2021) Kaupungin ja järjestökentän yhteistyö espoolaisen ruoka-avun kentällä koronakriisissä keväällä 2020: Näkökulmia vakiintuvaan ruoka-apuun. *Diakonian tutkimus* 1/2021, 6–31.

TIIVISTELMÄ

Joakim Zitting & Sakari Kainulainen: Koronapandemian vaikutukset ruoka-aputoimintaan

Katsauksessa tarkastellaan, miten koronapandemia on vaikuttanut ruoka-aputoimintaan sekä ruoka-apua saaviin. Ruoka-aputoiminnan muutoksia tarkastellaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tilastojen sekä lähdekirjallisuuden avulla. Pandemian vaikutuksia ruoka-avun saamiseen kerätään Korona yhteiskunnan marginaaleissa (KoMa) -projektissa kerätyn kyselyaineiston avulla. Kyselyaineistosta on ristiintaulukoitu ennen pandemiaa ja pandemia-aikoina ruoka-avussa asioinnin aloittaneita eri taustamuuttujittain.

Pandemia on kasvattanut ruoka-avun saajien määrää. Tarkkoja määriä on mahdollista arvioida puutteellisen tilastoinnin takia, mutta ainakin 200 000 ihmistä vuodessa joutuu turvautumaan ruoka-apuun. Pandemian myötä ruoka-avun toimintatapoja on uudistettu

muun muassa kotiin toimitettavien ruokakassien sekä ajanvarauskäytäntöjen myötä. Pandemia-aikoina ruoka-avussa asioinnin aloittaneet näyttävät olevan enemmänkin naisia, nuorempia ja koulutetumpia, ja myös lapsiperheellisten osuus näyttää olevan suurempi. Palvelujärjestelmän olisi kiinnitettävä heidän tilanteeseensa huomiota, jottei heidän vaikeutensa syvenisi eivätkä he joutuisi turvautumaan pitkiä aikoja ruoka-apuun. Ruoka-aputoiminnan kehittämisessä on hyvä kiinnittää huomiota muun muassa ruoan saatavuuteen kasvavan ruoka-avun tarpeen oloissa, vapaaehtoisten saatavuuteen sekä muuttuneista toimintatavoista tiedottamiseen eri kohderyhmille. Koronapandemian kaltaisissa kriisioloissa ruoka-aputoimijoiden ja julkisen sektorin yhteistyöstä voi olla hyötyä molemmille, sekä heikoimmassa asemassa oleville.

KIRJOITTAJAT

Zitting, Joakim, YTM, tutkija-kehittäjä, Diakonia-ammattikorkeakoulu (joakim.zitting[at]diak.fi)

Kainulainen, Sakari, YTT, erityisasiantuntija, Diakonia-ammattikorkeakoulu (sakari.kainulainen[at]diak.fi)